

- **Etyka**
- **Prawo**
- **Spółeczeństwo**
- **Państwo**
- **O doskonałym senatorze**
- **Znaczenie myśli G.**

GOŚLICKI Wawrzyniec (nazywany, od herbu Grzymała, **Grimaldus** lub **Grimalius**) — filozof polityki, dyplomata, bp kamieniecki, chełmski, przemyski, poznański, ur. ok. 1538 w Goślicach k. Płocka, zm. 31 X 1607 w Ciężynie k. Obornik.

Studiował filozofię od roku akademickiego 1556–1557 w Akademii Krakowskiej, w 1562 uzyskał tytuł magistra sztuk wyzwolonych. Następnie studiował we Włoszech, w Padwie, w Bolonii i Rzymie, zdobywając wiedzę w zakresie teologii, filozofii, retoryki, prawa, języka gr. (doktorat obojga praw w 1567). Po powrocie do Polski został sekretarzem króla Zygmunta II Augusta, pełniąc służbę dyplomatyczną. Po elekcji Stefana Batorego pełnił obowiązki królewskiego sekretarza. Na Sejmie Warszawskim w 1585 występował w imieniu duchowieństwa koronnego z mową przedstawiającą zadania Kościoła w dziedzinie praw i przywilejów. W hierarchii kościelnej pełnił obowiązki dziekana kieleckiego, kanonika kujawskiego, krakowskiego, sandomierskiego oraz kantora płockiego. W 1587 został bpem kamienieckim. W 1587 na sejmie konwokacyjnym poparł akt sejmowy potwierdzający konfederację warszawską, co spowodowało konflikt z episkopatem i Stolicą Apostolską. Był autorem mowy powitalnej dla Zygmunta Wazy wygłoszonej 10 XII 1587 pt. *Witanie Rad i Stanów Koronnych polskich do króla JM Zygmunta III uczynione* (Kr 1587). Postanowieniem Sejmu Warszawskiego (8 IV 1589) stanął na czele Komisji do poprawy prawa ziemskiego koronnego dla spisania jednego statutu w języku pol. i skrócenia czasu egzekucji. Nominowany przez króla na biskupstwo chełmskie otrzymał je w 1590. W 1591 został mianowany bpem przemyskim. Brał udział w 1596 w Komisji w sprawie utworzenia ligi antytureckiej, gdzie opowiedział się za utrzymaniem przez Polskę pokoju z Turcją. W 1601 objął biskupstwo poznańskie. Na sejmie w 1605 przemawiał przeciwko ówczesnym konfliktom wewnętrznym oraz międzynarodowym.

Wśród dzieł G. wymienia się wyd. w 1564 w Padwie łac. wiersz heroiczny z okazji rocznicy zwycięstwa króla Zygmunta Augusta nad Moskwą w 1560 pt. *De victoria Sigismundi Augusti*, oraz główne dzieło G. — traktat etyczno-polityczny (rodzaj renesansowej rozprawy z zakresu filozofii praktycznej zw. *specula* — zwierciadło) dedykowany Zygmunutowi Augustowi *De optimo senatore libri duo* (Ve 1568; wyd. pol.-łac. *O senatorze doskonałym księgi dwie*, Kr 2000) — dzieło to miało kilka wyd. ang.: *The Counsellor* (Lo 1598); *A Common-Wealth of Good Counsaile. Or, Policies Chiefe Counsellor, Portraited into Two Books* (Lo 1607, usunięto z niego frg. dotyczące legalności władzy i pełnomocnictw monarszych); *The Accomplished Senator. In Two Books* (Lo 1733). W rpsie pozostał traktat *Laurentii Grimalii G. De Haereticis discursus exercendi animi causa coeptus*, zawierający elementy teorii społeczeństwa, władzy i instytucji politycznych.

Etyka. Powołując się na Platona, Arystotelesa i Cyserona, za cel życia ludzkiego uważa G. dobro, które leży w szczęściu człowieka. Uczynki cnotliwe mają

źródło w prawym rozumie. Cnota usprawniająca do właściwego postępowania nie ma charakteru wyłącznie przyrodzonego czy dziedzicznego, jest usposobieniem (*habitus*) osiąganym na drodze trwałego kształtowania (*exercitatio confirmata*). W katalogu cnót wyróżnia, zgodnie z tradycją, cnoty kardynalne (roztropność, sprawiedliwość, męstwo, umiarkowanie) oraz pokrewne, wiele uwagi poświęcając sprawiedliwości jako cnotcie w szczególny sposób usprawniającej do życia społecznego.

Prawo. Prawo to wg G. nakaz doskonałego rozumu, rozumu najwyższego, którym jest ostatecznie Bóg; posłuszeństwo prawu utożsamia się zatem z posłuszeństwem Bogu. G. akcentuje wychowawczą rolę prawa. Zadaniem prawa (rozumianego jako ujęta w przepisy cnota) jest uczynienie ludzi dobrymi i szczęśliwymi, zdolnymi do odróżniania dobra od zła, sprawiedliwości od niesprawiedliwości, a także usposobionymi do dobrego działania. Przeciwstawia się woltarystycznemu rozumieniu prawa jako woli władcy stojącego ponad prawem; podkreśla, że prawo wypływa z rozumu i obowiązuje władcę na równi z poddanymi. W stanowieniu prawa winna być uwzględniona różnicowana sytuacja poszczególnych państw, różnym państwom nie odpowiadają te same prawa, dlatego należy systemy prawne przystosowywać do warunków poszczególnych państw, a nie naginać państwa do nieodpowiednich dla nich ustaw. Z uwagi na konieczność kształtowania w społeczeństwie postaw szacunku do prawa należy je stanowić zgodnie z precyzyjnie rozpoznaną przez ustawodawcę naturą poddanych, ich obyczajami i charakterem; niezgodność prawa z naturą poddanych prowadzi do lekceważenia przez nich całego systemu prawnego, grożąc państwu rokoszem. W związku z tym ostrzega także przed rodzącym anarchię lekkomyślnym reformowaniem prawa, lepiej bowiem konserwować stare zasady, a naprawę i udoskonalanie innych przeprowadzać z największą roztropnością. Przestępstwom należy raczej zapobiegać przez wychowywanie ludzi do sprawiedliwości, niż poprzestawać na wymierzaniu kar. Wśród źródeł prawa wymienia G. ustawę, a także genetycznie pierwszy — obyczaj. Akcentuje znaczenie nauki prawa (*iurisprudencia*, *iuris civilis cognitio*), której celem jest rozstrzygnięcie procesów i sporów, uśmierzenie rokoszów obywatelskich, obrona praw państwa oraz zwyczajów i swobód ludu.

Spółeczeństwo. Za Arystotelesem uznaje G. jako przyrodzoną — społeczną naturę człowieka, choć przyznaje że urzeczywistnia się ona w określonym okresie historycznym ludzkości; na początku, w tzw. stanie przedspołecznym, ludzie żyli w rozproszeniu (*abitatori dispersi*). Stan ten był stanem doskonałości, panowania rozumu i cnoty, gdzie wszystkie spory były rozstrzygane *ex aequo et bono*; upadek moralny doprowadził do walk i konfliktów rozwiązywanych na drodze organizacji społeczeństwa i stanowienia prawa.

Państwo. G. definiuje państwo jako *ordo quidam urbem incolentium*. Określenie to zawiera 3 istotne składniki: miasto, ludność zamieszkującą je oraz uporządkowanie. Ludność to podstawa i początek państwa. Obywatelem w sensie ścisłym jest ten, komu przysługuje prawo i władza uczestniczenia w urzędach i sądach. Pozostali należą do kategorii mieszkańców i klientów. Podział ten jest uzależniony od warunków historycznych i ustroju danego państwa (np. w demokracji wszyscy mieszkańcy państwa są obywatelami, w monarchii i arystokracji tylko ci, którzy żyją zgodnie z cnotą). Obywatel ma obowiązek posłuchu dla pra-

wa i uprawnienia w postaci umiarkowanej wolności i równości wobec prawa. G. rozumie wolność jako pragnienie i czynienie tego wszystkiego, czego nie zakazuje prawo ludzkie i Boskie. Charakteryzuje przejawy wolności obywatelskich występujące w systemie prawa pozytywnego: prawo do piastowania urzędów państwowych, tworzenia ustaw i ich doskonalenia, wolność przekonań, nietykalność osobista i majątkowa, legalność w ustanawianiu podatków i powoływaniu władz, prawną odpowiedzialność urzędów, zabezpieczenie przed bezprawiem możliwych. Przeciwwstawia się nierówności stanów. Wyróżnia — odwołując się do rozstrzygnięć Arystotelesa w dziedzinie sprawiedliwości arytmetycznej i geometrycznej — rodzaje równości, a mianowicie: równość wobec prawa, która powinna przysługiwać wszystkim, oraz równość wobec zasług — tym, którzy stoją najwyżej w cnotliwym postępowaniu przysuguje proporcjonalna godność i sława. Władza państwowa (imperium) ma swą podstawę nie w ludzkim bogactwie czy pochodzeniu, lecz w osobistej doskonałości, rozwoju rozumności i cnót moralnych.

G. odróżnia (na długo przed Monteskiuszem) 3 typy władzy: ustawodawczą, wykonawczą i sędziowską. Zadaniem władzy ustawodawczej jest wprowadzanie sprawiedliwości między ludźmi i umożliwienie działania sądom. Zadaniem władzy sędziowskiej jest wymiar sprawiedliwości (sędziownictwo w państwie jest tym, czym jest — jak przedstawia obrazowo G. — dusza dla ciała). Stosunek sędziego do ustawodawcy polega na tym, że pierwszy jest tłumaczem drugiego, nie powinien więc abstrahować od litery ustaw, ale jednocześnie powinien uwzględniać wymagania słuszności i sprawiedliwości (dobre sądy utrwalają w państwie sprawiedliwość, złe i przekupne bardziej niż jakakolwiek inna przyczyna wprowadzają nienawiść, bezprawie i rokosz). Zadaniem władzy wykonawczej jest wykonywanie ustaw, co stanowi uzupełnienie władzy ustawodawczej, powołanej do ich stanowienia. Władza wykonawcza spoczywa w rękach urzędników, a ponieważ ich wady uderzają w całość państwa, zaś ich cnoty ją fundują, konieczne jest określenie obowiązków urzędników: wierność, staranność wobec państwa, bezinteresowność, ludzkość, sprawiedliwość, dobroć, pobłażliwość, roztropność, znajomość prawa, a przede wszystkim pracowitość. Relację: władza — prawo rozstrzyga G. zgodnie z łac. i pol. tradycją myśli politycznoprawnej, domagając się, aby ustawodawcy i urzędnicy podlegali prawu i w swych działaniach zachowywali przepisy prawa, pierwsi jako jego, twórcy, drudzy jako jego strażnicy.

G. za Platonem i Arystotelesem przyjmuje typologię ustrojów państwowych, za najlepszy uznając monarchię. Akcentuje przy tym zasadę odpowiedzialności królów za swoje czyny. Podkreśla, że ocena ustroju politycznego musi być dokonywana z uwzględnieniem właściwości i tradycji danego narodu. Przedstawia, za Platonem, opis państwa doskonałego, w którym realizują się cnoty kardynalne, i którego celem jest uczynienie obywateli sprawiedliwymi (warunkami koniecznymi są urzędy, prawa i nauka o państwie). Dla państwa doskonałego najkorzystniejszy jest taki ustrój, w którym harmonijnie działają król, senat i naród.

O doskonałym senatorze. Szczególne znaczenie przypisuje G. urzędowi senatora, z uwagi na to, że wiąże on 3 typy władzy: zarządzanie grodami, utwierdzanie prawami, poprawianie sądami. Kreśli wzorzec osobowy doskonałego

senatora, dowodząc przy tym w kontekście politycznym ówczesnej Rzeczypospolitej, że w monarchii stan senatorski jest szczególnie powołany do nadania kierunku polityce zewnętrznej i wewnętrznej, do hamowania samowoli panujących, do partycypowania pośrednio w zwierzchniej władzy królewskiej. Podstawową rolą stanu senatorskiego jest udział, jako przybocznej rady królewskiej, w kierowaniu państwem. Przedmiotem zainteresowania senatorów powinna być dziedzina skarbu, wojny i pokoju, obrona kraju, polityki handlowej, ustawodawstwo. Jako pośredniczący pomiędzy królem a narodem, senat utrzymuje równowagę między dążeniami monarchy a skłonnościami szlachty, strzeże, by król na skutek nadużycia władzy nie stał się tyranem, a naród na skutek zbytnej swobody nie popadł w anarchię. Senat w swej działalności opiera się na sprawiedliwości i jest obrońcą dobra publicznego, składa się z obywateli wyróżniających się mądrością, roztropnością i szlachetnością, gruntowną wiedzą na temat ekonomii, polityki i etyki oraz znajomością państwa, poddanych, praw i obyczajów, a także wiedzą o szczegółowych kwestiach w zakresie stanowienia praw, w zakresie wojny i pokoju, administracji państwowej, podatkach i wolnościach obywatelskich, wychowaniu młodzieży, zwł. wychowywaniu do miłości Ojczyzny oraz Boga i religii.

Znaczenie myśli G. Inspirację do swego dzieła poświęconego „sztuce rządzenia” zaczerpnął G. w zakresie etyki z myśli Cycerona, zaś w zakresie polityki z Arystotelesa (ponadto cytuje Pitagorasa, Demokryta, Heraklita, Platona, Wergiliusza, Justyniana, Boecjusza i in.); nie poprzestaje na cytowaniu autorytetów w dziedzinie etyki czy filozofii polityki, lecz wprowadza korekty, np. w stoickie rozumienie cnót. Bada instytucje polityczne starożytności, średniowiecza i nowożytności, sięga do ustrojów Egiptu, Kartaginy, Persji i Asyrii, Grecji, Rzymu, Macedonii i Galii, Anglii, Francji, Hiszpanii, Belgii, Flandrii, Italii, Niemiec, Czech i Turcji, zestawiając je i porównując w kontekście pol. ustroju i polityki.

Wydanie rozprawy w języku łac. w Wenecji i Bazylei uczyniło ją dostępną dla narodów o kulturze łac. (W. Wąsik). Prawdopodobnie dzieło było tłumaczone na wł. Wyd. ang. świadczą o popularności dzieła w Anglii, gdzie — jak podkreśla się — z uwagi na dążenia do ograniczenia władzy królewskiej myśl G. (np. zasada odpowiedzialności monarchów) oddziaływała bezpośrednio na kształtowanie się poglądów politycznych. Mimo konfiskat dzieło G. było popularne w Anglii, gdzie wiele broszur politycznych z XVII w. przytacza z niego. Chociaż uwagi G. odnoszą się głównie do Rzeczypospolitej, wyraźne podkreślenie znaczenia członków rady najwyższej w zarządzie państwowym mogło mieć zastosowanie w państwach, w których podejmowano próby osłabiania absolutyzmu monarchów przez podniesienie znaczenia parlamentu. Na uwagę zasługuje także fakt opracowania przez G. teorii podziału władz i ich kompetencji, podkreślenie związku prawa z moralnością oraz wychowawczej roli prawa, konieczności kształtowania właściwych postaw adresatów wobec prawa oraz ciągle aktualnych szczegółowych wskazówek na temat stanowienia, reformy i przestrzegania prawa.

Bibliografia: E. Jarra, *Wawrzyniec G. jako filozof prawa*, Themis Polska 6 (1931), 92–160; T. Filipowicz, *The Accomplished Senator*, Proceedings of the American Society of International Law 26 (1932), 234–242; tenże, *G. De optimo senatore a myśl polityczna w krajach anglosaskich*, Przegląd Współczesny 48 (1934), 68–79; U. Szumska, *Anglia a Polska w epoce humanizmu i reformacji*, Lw 1938; D. Maniewska, PSB VIII 379–382; Ch. S. Haight, *The Miracle of the Good Senator. A Study*

of G. *De optimo senatore*, NY 1941; W. J. Stankiewicz, *The Accomplished Senator of Laurentius G.*, [bmw] 1946; W. Chwalewik, *Polska w „Hamlecie”*, Wr 1956, 107–111; T. Bieńkowski, *Na marginesie lektury G.*, *Meander* 14 (1959) z. 3, 161–164; W. Wąsik, *Historia filozofii polskiej*, Wwa 1959, I 125–126; J. A. Teslar, *Shakespeare’s Worthy Counsellor*, R 1960; W. J. Wagner, A. P. Coleman, Ch. S. Haight, *Laurentius Grimaldus G. and Age — Modern Constitutional Law Ideas in the XVI Century*, w: *Polish Law Throughout the Ages*, Stanford 1970, 97–117; T. J. Bałujówna, *Z zagadnień kariery anglosaskiej Wawrzyńca G.*, w: *Silva Rerum*, Kr 1981, 63–81; A. Stępkowski, *Polityczno-prawne treści w traktacie Wawrzyńca Grzymała G. „O doskonałym senatorze”*, *Studia Iuridica* 36 (1998), 191–213; tenże, *Traktat Wawrzyńca G. „De optimo senatore” na tle prac Machiavellego, Bodina i Frycza Modrzewskiego*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 51 (1999) z. 1–2, 411–429; tenże, *Wawrzyniec Grzymała G. — życie i działalność*, *Prawo Kanoniczne* 40 (1999) z. 1–2, 225–241.

Katarzyna Stępień